

КЛЮЧОВІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЇ

ІЛЛЯ ДАНИЛЮК

Донецький національний університет імені Василя Стуса,
Вінниця – Україна

Анотація. У розділі на ємному науковому доробку вчених XIX і XX століть описано еволюцію поглядів, концепцій, теоретичних і методологічних підходів, які призвели до виділення в останній чверті минулого століття в окремих лінгвістичний напрям лінгвоперсонології – науки про мовну особистість. У хронологічному порядку представлено розвиток у мовознавчих працях антропоцентричної парадигми, формування теоретичних засад лінгвоперсонології та її зв'язок із персонологією та персоналізмом.

Ключові слова: лінгвоперсонологія, персонологія, персоналізм, мовна особистість, антропоцентрична парадигма.

KEY STAGES OF LANGUAGE LINGUOPERSONOLOGY FORMATION

ILLIA DANYLIUK

Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia – Ukraine

Summary. The chapter describes the evolution of views, conceptions, theoretical and methodological approaches that have led in the last quarter of the last century to the allocation extensive linguistic direction of a lingvopersonology – the science about a linguistic personality. Chronologically, the development of linguistic works of the anthropocentric paradigm, the formation of the theoretical foundations of lingvopersonology and its connection with personology and personality are presented. The relevance of our research, above all, is theoretically motivated by the development of extraordinary scientific and practical interest in the possibilities of language processing of huge amount of data generated by people in everyday professional and personal life in the electronic forms of communication (e-mail, sms, voice, audio and video blogs, social networks, etc.).

Keywords: perfect, performative, Ukrainian, Slavic languages, typology.

1. Витоки лінгвоперсонології. період формування теоретичних засад лінгвоперсонології

Виділення лінгвоперсонології в окрему науку, що формально відбулося наприкінці минулого століття, є проявом ширшої тенденції в гуманітарній парадигмі до якомога повнішого вивчення в різних аспектах людини, у цьому разі – як мовної особистості. Однак засади антропоцентричного підходу до мови були сформульовані значно раніше, і традиційно відлік починають з першої половини XIX століття.

1820-ті. У цей період у гуманітарній сфері наукового пізнання було порушено питання розмежування мови та мовлення, індивідуального та колективного в мові. Першим про це написав В. фон Гумбольдт: «Мова не є довільним витвором окремої людини, а належить завжди цілому народові;... наступні покоління отримують її від попередніх поколінь. У результаті того, що в ній поєднуються, очищаються, перетворюються способи уявлень різного віку, кожної статі, кожного суспільного стану, характеру й духовної відмінності цього племені, завдяки тому, що народи обмінюються словами та мовами ... мова стає великим засобом перетворення суб'єктивного на об'єктивне, переходячи від завжди обмеженого індивідуального до всеосяжного буття» [Гумбольдт 1984: 318]. Вчений закладає основи антропоцентричної парадигми в мовознавстві, виділяючи новий об'єктом пізнання – реального мовця: «Як творіння націй ... мови залишаються, однак, творіннями індивідів, оскільки можуть бути породжені кожною окремою людиною. <...> У мові так поєднується індивідуальне з загальним, що однаково правильним буде сказати, що весь людський рід розмовляє однією мовою, а кожна людина володіє своєю мовою. <...> ... Справжньою індивідуальністю наділений лише конкретний мовець. Тільки в мовленні індивіда мова

досягає своєї остаточної визначеності» [Гумбольдт 1984: 66–84]. Природу та властивості мови вчений розглядав у безпосередньому зв'язку з розвитком суспільства: «... мова розвивається тільки в суспільстві, і людина розуміє себе тільки тоді, коли з досвіду переконається, що її слова зрозумілі так само й іншим людям» [Гумбольдт 1984: 77]; «... мову слід розглядати, на моє глибоке переконання, як безпосередньо закладену в людині <...>. Мову неможливо було б придумати, якби її тип не було вже закладено в людському розумі» [Гумбольдт 1984: 313]. Зауважимо, що сьогодні ідею про наявність у дітей вродженого механізму засвоєння мови пов'язують, звичайно, з працями з універсальної граматики Н. Хомського.

Загалом зв'язок між мовою і людиною, яка її використовує і є її носієм, задовго до появи терміна «мовна особистість», була усвідомлена й озвучена авторами системних лінгвістичних концепцій XIX і XX століть. Ідеї В. фон Гумбольдта значно вплинули на різні гуманітарні напрями й спонукали інших вчених до вивчення мови та мовлення у зв'язку з когнітивною діяльністю людини-мовця. Г. Штейнталь, якого вважають засновником психологічного напрямку в лінгвістиці, вважав мову продуктом суспільства та вираженням самосвідомості цілого народу: «...спільні дії індивідуума і його народу головно ґрунтуються на мові, якою і за допомогою якої він думає і яка все ж належить його народу» [Штейнталь 1964: 135].

О. П. Потєбня, вивчаючи зв'язок мови з розвитком людського мислення, мав схожу думку: «... показати на ділі участь слова в утворенні послідовного ряду систем, що охоплюють відношення особистості до природи, є основним завданням історії мови; у загальних рисах ми правильно

зрозуміємо значення цієї участі, якщо приймемо основне положення, що мова є засобом не виражати вже готову думку, а створювати її, що мова – це не відбиття сформованого світогляду, а діяльність, яка його формує» [Потебня 1999: 151].

1870-ті. У цей період вивчення мовця у зіставленні з мовою взагалі спостерігається у роботах младограматиків. Г. Остгоф і К. Бругман, виступаючи за емпіричне дослідження мови на протигагу її філософському розгляду, у передмові до книги «Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen» («Морфологічні дослідження в галузі індоєвропейських мов», 1878) заявили, що «колишнє мовознавство підходило до об'єкта свого дослідження – індоєвропейських мов, не склавши собі попередньо чіткого уявлення про те, як живе й розвивається людська мова взагалі, які чинники діють під час мовленнєвої діяльності і як спільна дія цих чинників впливає на подальший розвиток і перетворення мовного матеріалу. З винятковим завзяттям досліджували мови, але занадто мало – мовця» [Остгоф, Бругман 1964: 187]. Також, на думку младограматиків: «... мова не є річчю, що стоїть поза людьми і над ними й існує сама по собі; вона по-справжньому існує тільки в індивідуумі, тому всі зміни в житті мови можуть іти тільки від індивідів-мовців» [Остгоф, Бругман 1964: 193–194].

Розуміння мови взагалі як мови індивіда сформульовано в книзі Г. Пауля «Prinzipien der Sprachgeschichte» («Принципи історії мови», 1880). «Ми повинні визнати, що на світі стільки ж окремих мов, скільки індивідів» [Пауль 1960: 58–59].

І.О. Бодуен де Куртене також вважав, що «мова існує тільки в індивідуальних мізках, тільки в душах, тільки в психіці індивідів або особин, що складають певне мовне співтовариство. Племінна або національна мова є чистою абстракцією,

узагальнювальною конструкцією, створеною з цілої низки реальних індивідуальних мов» [Бодуэн де Куртенэ 1963: 71]. Мова як динамічна система і мовна особистість як її носій постійно перебувають під впливом численних надсистемних чинників. Вчений виділив чотири «світи», у яких відбуваються мовні процеси мовлення та розуміння, породження і сприйняття мовлення: «Спостерігаючи лінгвістичні явища і процеси з погляду соціального спілкування між людьми, ми повинні звернути увагу на чотири "світи", що утворюють об'єкт теоретичного спостереження:

1) *психічний світ* індивіда як реальну базу існування мовних ідей в їхній безперервній тривалості.

2) *біологічний і фізіологічний світ* цього організму як перший відцентровий передавач мовних уявлень від одного індивіда до іншого.

3) *зовнішній, фізичний світ*, як наступний передавач;

2б. Знову *біологічний і фізіологічний світ* різних членів мовної спільноти, що є доцентровим провідником під час передавання мовних уявлень від одного індивіда до іншого;

1б. *Психічний світ* і т. д. ; нарешті;

4) циркуляція ідей, виражених в мові, від одного індивіда до іншого за посередництвом людського організму і зовнішнього світу є мовним процесом, що відбувається в *соціальному світі*, пов'язаному з наявністю мовленнєвої здатності» [Бодуэн де Куртенэ 1963: 191–192].

Отже, характерною рисою цього етапу становлення лінгвоперсоналогії є підкреслення дослідниками ролі індивідуального в мові. Паралельно наприкінці 19-го століття у США формується і нова течія у філософії – *персоналізм*. У працях Б.-П. Боуна, Е.-Ш. Брайтмена було закладено тлумачення особи як первинної реальності та найвищої духовної

цінності, а світу – як вияву творчої активності верховної особи – Бога. У нинішньому ширшому значенні персоналізм – це філософська настанова, що визнає особистість вищою формою буття людини. Зазначимо, що дотичне до лінгвоперсонології становлення персоналізму у працях французьких філософів припадає вже на наступний з умовно виділених періодів.

Початок XX ст. У мовознавстві в цей час виникла протилежна тенденція – підкреслення суспільної функції мови. Зокрема, Ф. де Сосюр стверджує, що «мова – це готовий продукт, який мовець пасивно реєструє. <...> Вона є соціальним аспектом мовленнєвої діяльності, зовнішнім щодо індивіда, який сам по собі не може ні створювати його, ні змінювати» [Сосюр 1977: 52]. Вчений розмежовує мову як соціальний продукт (*langue*) й індивідуальне мовлення (*parole*).

Швейцарський мовознавець Ш. Баллі, продовжуючи розвивати ідеї Ф. де Сосюра, поряд із цим розробляв питання, пов'язані з відхиленнями індивідуального мовлення від мовної норми колективу, а також ситуаційною зумовленістю вибору мовних засобів. У книзі «*Le Langage et la Vie*» («Мова й життя», 1913) вчений писав: «Якщо ви хочете, щоб хто-небудь до вас підійшов, ви в різних випадках скажете це по-різному; засоби вираження будуть змінюватися залежно від того, які стосунки пов'язують вас і людиною, до якої ви звертаєтеся, й особливо від того, що, на вашу думку, може стати відповіддю на ваше прохання» [Баллі 2009: 34]. Крім того, Ш. Баллі активно досліджував мову в процесі соціального впливу, виділяючи три його типи: 1) імперативний та нормативний, тобто те, яке є очевидним для адресата впливу; 2) сугестивний, тобто навіювання, яке непомітно проявляється у вказівках і реченнях; 3) автосугестивне, тобто вплив такого типу, коли адресат впливу

після тривалого періоду часу перестає помічати джерело впливу, вважаючи, що вказівки віддає собі сам [Балли 2009: 148].

Прагнення до об'єктивності призвело надалі до вивчення мови як відокремленої від людини, по суті, самодостатньої знакової системи. У майбутньому цей підхід і розвинені способи формалізації зробили можливим вивчення й моделювання функціонування мови на різних рівнях за допомогою інформаційних технологій.

2. Становлення лінгвоперсонології

1920-30-ті. Важливою тенденцією в лінгвістиці зокрема й у гуманітарних науках взагалі в цей період стало проголошення потреби поєднати різні сфери, підходи та методи для всебічного вивчення людини. На тлі розвитку у філософії вже згаданого *персоналізму* лунають ідеї про виділення в окремий напрям науки про людську особистість. М. С. Трубецької у роботі «К проблеме русского самопознания» («До проблеми російського самопізнання», 1927) запропонував як назву такої дисципліни термін *персонологія* [Трубецкой 1927: 4], а її завданням визначив координацію вивчення особистості в географії, етнографії, антропології, археології, філософії, історії мистецтва та ін.

Трохи пізніше термін у сфері психології вжив Г. Мюррей [Murray 1938], який наголошував на потребі цілісного вивчення особистості, що, по-перше, має не тільки соціальну, а й біологічну природу, і, по-друге, живе та розвивається в певному середовищі й певному соціокультурному контексті. Відповідно, *персонологія* згодом набула статусу інтегрального напрямку *психології особистості*, предметом якого є особистість в її різних гносеологічних, онтологічних і культурних виявах та положеннях.

У мовознавстві про інтеграцію з іншими науками писав Е. Сепір у статті «The Status of Linguistics as a Science» («Статус лінгвістики як науки», 1929): «Загалом зрозуміло, що інтерес до мови останнім часом виходить за межі власне лінгвістичних проблем ... лінгвісти повинні усвідомити, яке значення їхня наука може мати для інтерпретації людської поведінки загалом. Незалежно від їхнього бажання їм доведеться дедалі більше займатися тими проблемами антропології, соціології та фізіології, які втручаються у сферу мови» [Сепір 1993: 204–205]. На думку вченого, розуміння мови є шляхом до розуміння людини-мовця, оскільки мова «настільки глибоко корениться в усій людській поведінці, що залишається дуже мало у функціональній стороні нашої свідомої діяльності, де мова не брала б участі» [Сепір 1993: 231].

Крім того, праці Е. Сепіра загалом демонструють повернення уваги до вивчення мови не як абстрактної системи знаків, а в безпосередньому зв'язку з особистістю мовця. У роботі «Le langage: introduction à l'étude de la parole» («Мова. Вступ до вивчення мови», 1920) вчений пише про «численні відмінності» в мовленні людей, навіть якщо вони належать до одного покоління, живуть в одній місцевості й тому ж соціальному оточенні. Дослідник зауважує, що «мовленнєві звички людини є надзвичайно істотними як несвідомі індикатори найважливіших рис її особистості...» [Сепір 1993: 233–234]. У статті «Speech as a Personality Trait» («Мовлення як характерна риса особистості», 1927) розглянуто можливі підходи до аналізу мовлення з погляду вивчення особистості: 1) вивчення відмінностей індивіда і суспільства (індивідуальні та соціальні стереотипи); 2) вивчення різних рівнів мови та мовлення – від нижчого (людський голос) до розкриття способів формування речень (за рівнями мови). Учений визначає

параметри дослідження мовлення (голос, інтонація, ритм, плавність, темп, вимова, лексика, стиль) і вказує на методологічні проблеми вивчення індивідуального мовлення [Sapir 1927].

Важливим етапом на шляху становлення лінгвоперсонології є праця Й. Л. Вайсгербера «Muttersprache und Geistesbildung» («Рідна мова і формування духу», 1929). Саме в ній вперше вжито поняття *мовна особистість*: «... мова є найзагальнішою культурною спадщиною. Ніхто не володіє мовою лише завдяки своїй власній мовній особистості; навпаки, це володіння мовою виростає в ньому на підставі належності до мовної спільноти...» [Вайсгербер 2004: 81]. На думку вченого, мова існує як об'єктивне явище, що не залежить від конкретних членів мовної спільноти: «... жодна людина не володіє своєю особистою мовою... індивідуалістська позиція в мовознавстві є принципово хибною. Природно, ми повинні знати мовні умови буття конкретної людини, говоріння, мовний організм; але зрозумілими вони стають лише з позиції мови як культурного надбання, а не навпаки» [Вайсгербер 2004: 120]. Водночас дослідник наголошує, що «...мовне володіння конкретної людини далеко не є простою копією рідної мови; кожна людина неминуче обмежується конкретними її фрагментами... Не знайти і двох членів однієї мовної спільноти, які мають у своєму розпорядженні повністю однаковий мовний матеріал» [Вайсгербер 2004: 155]. Отже, це відкриває шлях до сучасного тлумачення лінгвоперсона як мовця, що з-поміж численних варіантів реалізації комунікативної поведінки, граматичних чи лексичних засобів одним віддає перевагу, а іншим – ні.

Питання лінгвоперсонології у цей період порушує у своїй праці «О художественной прозе» («Про художню прозу», 1930) В. В. Виноградов. На думку вченого, тогочасний науковий

інтерес було зосереджено на вивченні мови як насамперед соціальної знакової системи, а сферу індивідуальної мовленнєвої творчості обійдено увагою. В. В. Виноградов наголошує, що в літературній мові є безліч елементів, які не збігаються з загальномовною системою, а для лінгвістики у цьому напрямі прогнозує два різні шляхи: перший передбачає вивчення індивідуального мовлення в аспекті відхилень від мовної системи колективу або впливів на неї, а другий має прагнути до розкриття характерних форм словесної творчості особистості без опертя й порівняння з літературною мовою [Виноградов 1980: 91]. У роботах В. В. Виноградова поняття *мовна особистість* вживається паралельно з термінами *поетична особистість* та *літературна особистість* і не докладно розкривається. Власне, вчений основну увагу присвятив більше філологічному, а не лінгвістичному підходу до проблеми, розробивши концепцію образу автора в мові художньої прози, проаналізував індивідуальні стилі низки письменників, мовні характеристики героїв художніх творів.

Загалом зародження нової лінгвоперсонологійної парадигми в лінгвістиці стає вже очевидним, оскільки «інтерес до мови останнім часом виходить за межі власне лінгвістичних проблем. І це неминуче, бо розуміння мовних механізмів потрібне як для вивчення історії, так і для дослідження людської поведінки» [Сепір 1993: 264–265].

1930-ті роки – період активного розвитку французького *персоналізму*. Визнання особистості первинною творчою реальністю і вищою духовною цінністю, на думку одного з основоположників персоналізму Поля Рікера, є значно перспективнішим для філософських досліджень, ніж філософствування за допомогою таких понять, як *свідомість*, *суб'єкт*, *індивід* [Рікєр 2002: 54].

Інший основоположник персоналізму – Е. Мунье – вважає, що становлення людини-особистості збігається із загальним рухом людської історії до цивілізованого способу буття, до справжньої культури й духовності. Він називає персоналістським будь-яке вчення й будь-яку цивілізацію, яка утверджує примат людської особистості щодо матеріальної необхідності й систем колективності, що лежать у її основі [Мунье 1994].

На відміну від інших філософських напрямів, персоналісти звертаються до конкретної людини, яку розуміють у всьому різноманітті її проявів і видів діяльності. Особистість для персоналістів – найважливіша онтологічна категорія, вона – самовиявлення буття, безперервне існування якого визначається вольовою активністю людини і її безперервною діяльністю. З погляду персоналізму особистість характеризують три основні параметри, що перебувають у складній взаємодії між собою: екстеріоризація, інтеріоризація і трансценденція. Екстеріоризація – це самовияв людини в зовнішньому світі, а інтеріоризація передбачає поглиблену саморефлексію, аналіз особистістю свого світу. Обидва ці процеси мають глибинний зв'язок і спрямовані на досягнення трансцендентного буття, пізнання якого виходить за межі того, що можна досягнути за допомогою природних пізнавальних здібностей.

Е. Мунье трактує особистість як відбиття й адаптацію сукупності найбільш прийнятних для конкретної людини поведінкових і культурних еталонів [Мунье 1994: 28]. Якщо поширити ці міркування на володіння людиною мовою, то вияскравлюється якраз лінгвоперсонологічне розуміння феномена, що перегукується з наведеним вище баченням Й. Л. Вайсгербера.

Більшість персоналістів розрізняють поняття *індивіда* й *особистості*, вважаючи, що людина, яка є частиною роду людського й частиною суспільства, може бути визначена як індивід, своєрідний соціальний атом, тоді як особистість володіє вільним волевиявленням і на основі цього може подолати всі соціальні перепони, а також труднощі внутрішнього плану, що виникають у людини. Реалізація особистістю самої себе залежить від наявної в кожній людині свободи волі, її спрямованості, свободи вибору своєї активності й моральної оцінки власних дій і вчинків.

Особистість, на думку ще одного представника персоналізму, Ж. Лакруа, існує в постійному діалозі із собою, з іншого особистістю і з Богом. Вона перебуває у невпинному самотворенні. Особистість живе у своїх зовнішніх формах, але жодна з них не є для неї вичерпною. Будь-яка людська діяльність, будь-яке справжнє мислення – це діалог. Моральний вибір, здійснюваний волею, спонукає особистість до орієнтації на товариство й на іншу особистість. У ній завжди співіснують і протидіють дві тенденції: прагнення до індивідуалізму й потяг до товариства. Лише у стосунках з іншими особистість набуває сенсу існування, здобуває власну внутрішню свободу. Однією з найважливіших характеристик особистості Ж. Лакруа вважав її соціальну залученість – причетність до сім'ї, батьківщини, людства [Лакруа 2004: 28].

Як вказує А. П. Загнітко, «для лінгвоперсонології актуальними є опрацьовувані в персоналістській філософії напрями – соціальний, етичний, релятивістський, де перший обґрунтовує проект нової цивілізації з домінуванням у ній особистості та її духовних цінностей, другий – актуалізує значущі питання справедливості в людських взаєминах. Релятивістський має опертям умовність будь-якого спілкування,

у якому більше імпліковано, ніж експліковано» [Загнітко 2017: 9].

1940-50-ті. У цей період формування засад лінгвоперсонології можна простежити у межах комунікативного підходу до вивчення мови, який формується у працях Е. Бенвеніста. Одну з частин своєї фундаментальної праці «*Problèmes de linguistique générale*» («Проблеми загальної лінгвістики») вчений називає «*L'homme dans la langue*» («Людина в мові»). Саме Е. Бенвеністу належить обґрунтування теорії суб'єктивності, що в його концепції є «здатністю мовця уявляти себе в ролі "суб'єкта"» і «проявом у людині фундаментальної властивості мови» [Бенвеніст 1974: 293–294]. Учений уводить поняття *адресата* й *адресанта* як необхідні компоненти комунікативної лінгвістики. «Мова можлива тільки тому, що кожен мовець уявляє себе *суб'єктом*, який вказує на самого себе як на я у своєму мовленні. Завдяки цьому я конститує іншу особу, яка є абсолютно зовнішньою щодо мого "я" і стає моїм відлунням, якому я кажу *ти* і яке мені каже *ти*. Полярність осіб – ось у чому в мові полягає основна умова, щодо якої сам процес комунікації – наша відправна точка, це лише прагматичний наслідок» [Бенвеніст 1974: 294].

Крім того, вчений актуалізує питання про особистісне наповнення мови в мовленні. «Мова – це своєрідні "порожні" форми, які кожен мовець у процесі мовлення привласнює собі й застосовує до свого власної "особи", визначаючи одночасно самого себе як "я", а партнера як "ти"» [Бенвеніст 1974: 297]. А взагалі, за словами вченого, «Багато понять у лінгвістиці постануть в іншому ракурсі, якщо подивитися на них у межах мовлення, що є мовою, привласненою мовцем, а також якщо визначити їх у ситуації двосторонньої суб'єктивності, бо тільки

вона робить можливою мовну комунікацію» [Бенвенист 1974: 301].

Цікавим прикладом по суті лінгвоперсонологійного напрямку в лінгвістиці стала японська школа «мовного існування» (генго-сейкацу), головним ідеологом якої був професор Токійського університету Токієда Мотокі. Традиційному на той період структуралізму представники школи протиставили розгляд мовних фактів виключно у реальній комунікативній ситуації. Як описано в [Неверов 1982], «мовне існування» – це буття людини, що виявляється в її діях, пов'язаних зі спілкуванням. У *антропоцентричній* теорії мовного існування вихідним пунктом дослідження є не мова, як у традиційній *соціоцентричній* лінгвістиці, а життя людини, для якого мова є необхідною умовою. На межі 1940-х і 1950-х років у Японії були проведені перші «24-годинні обстеження мовного існування», спрямованих на реєстрування та подальше дослідження всіх комунікативних дій представників різних груп і верств населення. У результаті було отримано цікаві дані про співвідношення різних видів мовленнєвої діяльності і жанрів мовлення, кількість вживаних слів, їхні частотні характеристики тощо. З 1960 р. японські мовознавці обстежували мовне існування населення що 5 років, а згодом – щороку.

1960-1970-ті. А втім, у європейському та американському мовознавстві прагнення до інтеграції гуманітарних наук задля всебічного вивчення людини так само призвело до зміщення уваги з «колективної мови» й абстрактного «узагальненого мовця» на індивідуальне мовлення й, відповідно, конкретних мовців. Як зауважував у цей період Р. О. Будагов, загальне проявляється в індивідуальному, а національна мова реалізується у формі індивідуальних мов її носіїв. Індивідуальне не є лише відхиленням від узусу, як традиційно вважали:

наприклад, кожен видатний письменник «індивідуально поводиться» з загальнонародними мовними ресурсами. Водночас пропорція між загальним та індивідуальним у мові художніх творів у різні історичні епохи є різною [Будагов 1967: 104; 185], а якщо вона є ще й статистично вимірною, то може бути використана як персональна характеристика автора-письменника. Вчений говорить про потребу дослідити, як людина сприймає мовні зміни, а також підкреслює важливість вивчення особистостей різних типів: «Мова описується сама по собі, ніби за межами її "людського" сприйняття. А проблема "людина і її мова" повинна спиратися не тільки на опис функціонування мови, а й на осмислення подібного функціонування людьми певної епохи і певного суспільства незалежно від того, чи є ці люди письменниками, чи "пересічними мовцями". До останнього часу лінгвістика та стилістика цікавилися майже виключно першими і дуже мало – другими» [Будагов 1976: 136]. Вчений також акцентує увагу на тому, що без урахування людського чинника мова отримує тільки одностороннє тлумачення. Внаслідок цього в цей період відбувається поступове розмивання меж між гуманітарними науками, у результаті чого виникають або набувають глибшого розвитку такі міждисциплінарні напрями досліджень, як етнолінгвістика, соціолінгвістика, психолінгвістика, прагмалінгвістика, лінгвістика тексту.

Однією з важливих подій на цьому етапі формування лінгвоперсоналогії було докладне вивчення мовлення особистостей, які мали вирішальний вплив на становлення національних мов. В Україні, зокрема, 1964 року було видано 2-томний «Словник мови Шевченка» за редакцією В. С. Ващенка – найбільш повне на сьогодні лексикографічне опрацювання україномовних творів поета. У словнику подано повну

характеристику 10116 слів із поетичних творів Тараса Шевченка, написаних українською мовою, у їхніх семантичних і формальних виявах. Втім, відомо, що першою подібною спробою був 7-тисячний «Словник Шевченкової мови» на основі «Кобзаря» за ред. В. Доманицького (1907), укладений Н. М. Малечі й виданий у Миколаєві 1916 року. 1917 року цей самий дослідник здійснив ще одну спробу лексикографічного опрацювання «Кобзаря» – «Українсько-російський словник до "Кобзаря" Шевченка» (3,5 тисячі слів). Наступним етапом на шляху до створення повного словника мови творів Кобзаря була невелика книжка «Шевченкова лексика. Словопоказчик до поезій Т. Г. Шевченка», підготовлена В. С. Ващенком і П. О. Петровою (Харків, 1951), у якій наводиться повний реєстр слів, вживаних у поезіях поета, із вказівкою на перше вживання за першим виданням перших двох томів десяти томного видання творів письменника [Бевзенко 1989]. Крім того, було видано «Словопоказчик драматичних творів Лесі Українки» (М. Бойко, 1961), «Художнє слово Василя Стефаника» (І. І. Ковалик, І. Й. Ощипко, 1972), «Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка» (1978-1979). Робота в цьому напрямі в інших країнах призвела до появи словників мови Шекспіра, Гете, Міцкевича, Пушкіна.

Подальші теоретичні та прикладні дослідження, пов'язані з вивченням людського чинника в мові, призвели до того, що до 80-их рр. ХХ ст. антропоцентризм уже вважають одним з головних принципів мовознавства. Наприклад, Ю. С. Степанов у передмові до граматики Е. Бенвеніста зауважував: «... мова створена за міркою людини, і цей масштаб відбито в самій організації мови; відповідно до нього мову і треба вивчати. Тому у своєму головному стрижні лінгвістика завжди буде наукою про мову в людині і про людину в мові, наукою

гуманітарною...» [Бенвенист 1974: 15]. Як вказує О. С. Кубрякова, «людина стає точкою відліку в аналізі тих чи інших явищ, стає максимально включеною у цей аналіз, визначаючи його перспективи й кінцеву мету» [Кубрякова 1995: 212].

Отже, звернення до поняття мовної особистості, яке стало інтегративним у дослідженні людини-мовця, має цілком закономірний наслідок – виділення лінгвоперсонології, яка в цей період ще не отримала сучасну назву, в окрему дисципліну.

3. Виділення лінгвоперсонології в окрему науку

1980-ті. Виділення цього умовного періоду можливе на підставі того, що саме 1980 року термін *мовна особистість*, вжитий свого часу Й. Л. Вайсгебером, який не дав йому формального визначення, з'явився у праці «Современная лингводидактика» («Сучасна лінгводидактика») Г. І. Богіна. У розумінні вченого це «той, хто привласнює мову, тобто той, для кого мова є мовленням. Мовна особистість характеризується не стільки тим, що вона знає про мову, скільки тим, що вона може з мовою робити» [Богін 1980: 3]. Згодом це визначення було ним розширене, відповідно, мовна особистість – це «людина, яку розглядають з погляду готовності до мовленнєвих вчинків, створювати та сприймати мовленнєві витвори» [Богін 1984: 14]. Описуючи ідеальну мовну особистість, Г. І. Богін підкреслював, що «людина має вроджену здатність бути мовною особистістю, але кожен індивід ще повинен стати нею» [Богін 1980: 3].

У докторській дисертації мовознавець запропонував структурну *лінгводидактичну модель* мовної особистості (Схема 1). Відповідно, її первісне функційне призначення – навчання рідної та нерідної мов, а мовна особистість фактично – це мовець-учень.

ТЕОРІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПАРАДИГМ

У кубічній моделі Г. І. Богіна осями А, Б, В є, відповідно, три яруси мовної системи (фонетика, граматики та лексика), чотири види мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, письмо та читання) і п'ять рівнів розвитку мовної особистості:

- *рівень правильності* – передбачає наявність певного лексичного запасу, знання основних закономірностей мови, що дає змогу будувати висловлювання та створювати тексти відповідно до правил цієї мови;
- *рівень інтеріоризації* – охоплює вміння реалізовувати та сприймати висловлювання відповідно до внутрішнього плану мовленнєвого вчинку;
- *рівень насиченості* – відображає багатство словникового запасу, граматичних форм і фонетичних засобів;
- *рівень адекватного вибору* – оцінюється з погляду відповідності використовуваних у мовленні мовних засобів сфері спілкування, комунікативній ситуації і ролям мовців;
- *рівень адекватного синтезу* – враховує відповідність породженого мовною особистістю тексту його змістовим та комунікативним завданням.

Схема 1. Лінгводидактична модель мовної особистості

Г. І. Богіна

Загалом модель містить 60 параметрів (3 * 4 * 5). Кожен її елемент має відповідне значення, як-от «адекватний вибір лексики на письмі» чи «правильність граматики під час говоріння».

У запропонованій концепції, як підкреслює сам автор, розглядається наукова фікція – *ідеальна мовна особистість*, яка досконало володіє мовою, що є абстрагованим не тільки від індивідуальних відмінностей людей, а й від відмінностей між різними мов. Насправді повнота володіння мовою у кожній мовної особистості є відносною, і реальний носій мови може володіти частиною компонентів вищих рівнів мовної здатності чи неповно освоїти компоненти останніх рівнів. Водночас володіння кожним рівнем охоплює і освоєння всіх попередніх. Крім того, розвинена мовна особистість формує власну *підмову* та здатна створювати й адекватно сприймати тексти зі змішанням підмов чи різних стилів.

У цей період в психології, особливо у зоні, яку можна вважати дотичною до лінгвістики, активно розвивається ідея про те, що мова є вичерпним носієм і виразником особистості людини. Так званий *психолексичний напрям* у вивченні структури особистості був започаткований раніше Г. Айзенком, Р.Кеттелом та ін., однак саме у 1980-ті роки, а конкретно в роботі Л. Голдберга [Goldberg, 1981] вперше було вжито термін *Big Five personality traits* (*Велика п'ятірка рис особистості*) на позначення ієрархічної моделі особистості. Сьогодні в англійській літературі ця модель є найбільш цитованою, і на неї спираються численні дослідження мовної особистості з використанням новітніх методів машинного навчання.

Схематично модель, відому також як *five-factor model*, або *FFM* (*п'ятифакторна модель*), і під акронімом *OCEAN*

ТЕОРІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПАРАДИГМ

(з перших літер назв компонентів), можна представити як сукупність п'яти найважливіших рис особистості, а саме (див. Схема 2):

Схема 2. 5-компонентна модель особистості

- openness – відкритість досвіду. Схвальне сприйняття мистецтва, емоцій, пригод, незвичайних ідей, цікавість та різноманітність досвіду;
- conscientiousness – сумлінність. Тенденція бути організованою та надійною, демонструвати самодисципліну, діяти слухняно, прагнути до досягнення і віддавати перевагу планованій, а не спонтанній поведінці;

- extraversion – екстраверсія. Енергія, позитивні емоції, комунікабельність, та тенденція шукати стимуляцію в компанії інших та балакучість;
- agreeableness – доброзичливість. Тенденція бути співчутливим та кооперативним, а не підозрілим та антагоністичним щодо інших;
- neuroticism – нейротизм. Тенденція бути схильним до психологічного стресу. Тенденція легко відчувати неприємні емоції, як-от гнів, тривога, депресія та уразливість.

Загалом модель спирається на гіпотезу, що, по-перше, риси особистості, які є найважливішими в житті людей, обов'язково вербалізуються, тобто стають частиною мови, і, по-друге, що найважливіші характеристики особистості будуть закодовані в мову окремим словом. Відповідно, інструментом вивчення особистості є тест, де опитуваному пропонують вибір між різними словами (у тесті Л. Голдберга це тільки прикметники) або фрагментами речення. Найпопулярнішим для вивчення Великої п'ятірки є питальник NEO-PI-R, запропонований у [Costa, McCrae 1985]. Повна версія NEO-PI-R містить 240 пунктів (5 факторів x 6 аспектів у факторі x 8 питань). Одним з останніх методів тестування Великої п'ятірки є BFI (Big Five Inventory), адаптований до різних мов (<https://www.ocf.berkeley.edu/~johnlab/bfi.htm>).

Одним з важливіших етапів становлення лінгвоперсонології можна вважати запропоновану Ю. М. Карауловим *рівневу модель* мовної особистості [Караулов 1987]. Обґрунтовуючи її, автор спирається на чотири фундаментальні властивості мови як об'єкта лінгвістики: а) історично зумовлений характер мови, б) її психічну природу, в) системно-структурні засади її будови та г) соціально

зумовлений характер її виникнення та вживання [Караулов 1987: 15]. Ці властивості можна екстраполювати на мовну особистість, яка: а) є продуктом розвитку історичного розвитку етносу; б) її мотиваційні схильності, які виникають із взаємодії біологічних імпульсів із соціальними та фізичними умовами, належать до психічної сфери; в) є творцем і користувачем знакових, тобто системно-структурних утворень; г) є осереддям і результатом дії соціальних законів.

У моделі Ю. М. Караулова три рівні:

1) *граматико-семантичний* (в авторській термінології також просто семантичний, вербально-семантичний, семантико-будівний, системно-структурний), який охоплює словниковий запас, граматику та словотвір, правила та норми побудови синтаксичних одиниць. У концепції автора рівень є *нульовим*, тобто, на його думку, «на рівні ординарної мовної семантики, на рівні смислових зв'язків слів, їх сполук і лексико-семантичних відношень ще немає можливості для виявлення індивідуальності. У крайньому разі на цьому рівні ми можемо констатувати нестандартність, неповторність вербальних асоціацій, які самі собою ще не дають відомостей про мовну особистість, про складніші рівні її організації... Відповідно, мовна особистість починається по той бік повсякденної мови, коли у гру вступають інтелектуальні сили...» [Караулов 1987: 36];

2) *когнітивний* (в авторській термінології також лінгвокогнітивний, тезаурусний), який охоплює картину світу, у якій одиниці першого рівня постають у формі ієрархічно організованого тезауруса і виражають концепти. Саме на цьому рівні «у гру вступають інтелектуальні сили», і спирається він репрезентативну сукупність породжених мовною особистістю текстів небуденного змісту, передбачає виділення та аналіз

варіативної і водночас неповторної, специфічної для мовної особистості частини загальнонаціональної картини світу;

3) *прагматичний* (в авторській термінології також світоглядно-прагматичний, мотиваційний, гносеологічний), на якому виявляються мотиви, прагнення, інтереси та цілі мовної особистості, які керують її розвитком, поведінкою, породженням нею текстів. Однак, на думку Ю. М. Караулова, на цьому рівні «мовна особистість як об'єкти вивчення зливається з особистістю у найзагальнішому, соціально-психологічному сенсі, що є закономірним, оскільки за визначенням мовна особистість – це особистість, виражена в мові (текстах) і через мову, це особистість, реконструйована в основних свої рисах на базі мовних засобів» [Караулов 1987: 38].

Кожен з рівнів у структурі мовної особистості в моделі Ю. М. Караулова складається зі специфічних типових елементів: а) одиниць відповідного рівня; б) відношень між ними; в) стереотипних сполучень, об'єднань, комплексів.

На граматико-семантичному рівні це, відповідно: а) окремі слова; б) граматико-парадигматичні, семантико-синтаксичні та асоціативні зв'язки; в) типові словосполучення та фрази (патерни, кліше) на кшталт *іти в кіно, купити хліба*.

На когнітивному рівні це: а) узагальнені (теоретичні чи побутові) поняття, концепти, ідеї, що мають дескриптивний статус; б) підрядно-координативні, які вибудовуються в ієрархічну «картину світу», аналогом якої є тезаурус; в) генералізовані висловлювання, дефініції, афоризми, крилаті вислови, прислів'я та приказки, з яких мовна особистість «привласнює» саме ті, що відповідають стійким зв'язкам у її тезаурусі.

На прагматичному рівні це: а) комунікативно-діяльнісні потреби, мотивовані передусім екстра та прагмалінгвістичними

причинами; б) відношення задані умовами сфери спілкування, комунікативних ситуацій та ролей; в) образ із прецедентного тексту – казки, міфу, легенди, притчі, анекдоту чи тексту класичної літератури, витворів інших видів мистецтва, – виражений у формі цитати, власного імені, здатний актуалізувати в мовної особистості широку гаму власних конотацій.

Узагальнити модель допоможе

Схема 3.

Філософський аспект	Психологічний аспект	Рівні структури мовної особистості	Елементи рівнів		
			1	2	3
			одиниці	відношення	стереотипи
Мова	Семантичний рівень	А вербально-семантичний	СЛОВА	граматико-парадигматичні, семантико-синтаксичні, асоціативні – «вербальна мережа»	моделі словосполучень і речень
Інтелект	Когнітивний рівень	Б тезаурусний	ПОНЯТТЯ (ідеї, концепти)	ієрархічно-координативні – семантичні поля, «картина світу»	генералізовані висловлювання
Дійсність	Прагматичний рівень	В мотиваційний	ДІЯЛЬНІСНО-КОМУНІКАТИВНІ ПОТРЕБИ	сфери спілкування, комунікативні ситуації, комунікативні ролі – «комунікативна мережа»	образи (символи) прецедентних текстів культури

Схема 3. Рівнева модель мовної особистості
Ю. М. Караулова

Отже, за Ю. М. Карауловим, повний опис мовної особистості задля її аналізу або синтезу передбачає: а) *характеристику граматико-семантичного рівня* її організації (тобто або вичерпний його опис, або диференціальний, яке фіксуватиме лише індивідуальні відмінності); б) *реконструкцію мовної моделі світу, або тезауруса* цієї особистості (на основі породжених нею текстів чи на основі спеціального тестування); в) *виявлення її життєвих чи ситуативних домінант, прагнень, мотивів*, що відбиваються в процесах породження текстів і їх

ньому змісті, а також в особливостях сприйняття чужих текстів [Караулов 1987: 43].

План організації мовної особистості Ю. М. Караулов представив за допомогою інструментів планіметрії як накладені одне на одного кола, що символізує проникнення різних рівнів та їхню участь у формуванні цілої мовної особистості. На схемі малими колами (Схема 4) літерами Л, Г, С та П позначено відповідно лексикон, граматикон, семантикон та прагматикон мовної особистості – тобто специфічні мовні одиниці семантичного, когнітивного та прагматичного рівнів (I, II, III). Пунктиром і літерою Т позначена сфера знань про світ, тобто тезаурус мовної особистості. Асоціативно-семантична мережа (велике коло) сформована з одиниць лексикону та семантикону, охоплюючи їх повністю. Комунікативна мережа, вузлами якої є одиниці прагматикону, охоплює так само й граматикон, який є комунікативно орієнтованим за свою природою. Тезаурус охоплює значну частину чотирьох усіх сфер, що входять до структури мовної особистості, чийм ядром є перетин усіх складників на схемі, позначений жирними лініями.

Модель мовної особистості Ю. М. Караулова є, очевидно, найбільш цитованою в лінгвоперсоналогії. Об'єктом критики з боку інших лінгвістів було хіба що його твердження про те, що перший граматико-семантичний (а в термінології вченого – нульовий) рівень не дає уявлення про індивідуальність мовця. Наприклад, В. І. Карасик, використовуючи доведення від супротивного, заперечує жорстку кореляцію «... між повсякденною мовою, семантичним рівнем особистості та нульовою представленістю особистості в спілкуванні. Повсякденна мова об'єднує всіх мовців, нею користуються всі, але якщо такий пересічний мовець не є мовною особистістю, то з цього припущення можливі такі висновки: 1) мовна

особистість проявляється тільки в певних жанрах мовлення; 2) мовна особистість – це специфічна властивість мовця, яка то з'являється, то зникає; 3) повсякденне спілкування – це спосіб маскуванню своєї особистості; 4) повсякденне спілкування не зводиться до представницького, отже, представницьке спілкування акцентує особистість мовця... Наведені аргументи, як можна бачити, легко можна спростувати...» [Карасик 2000: 101–102].

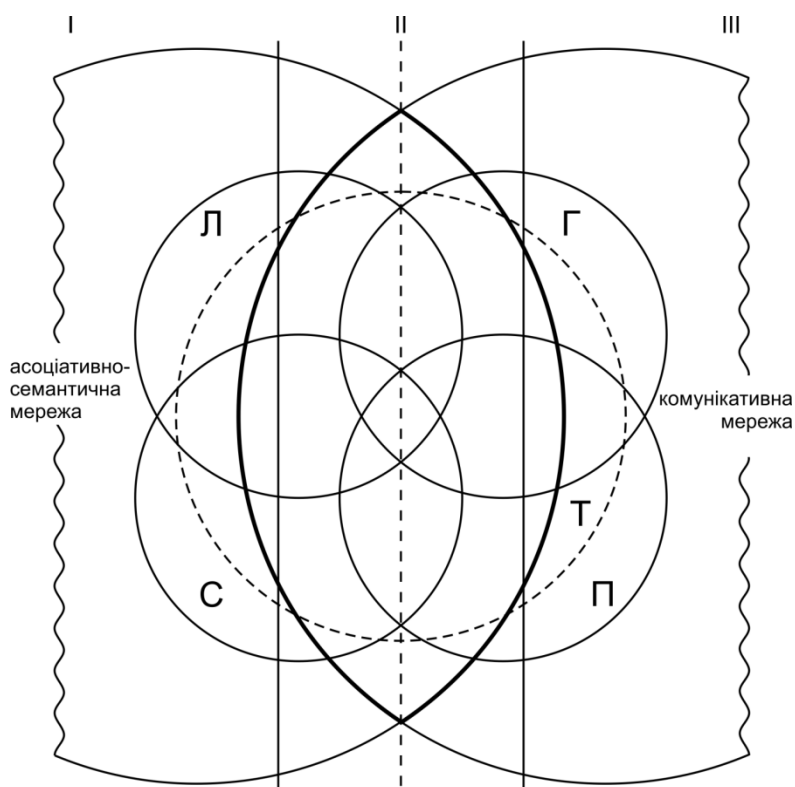

Схема 4. Структура мовної особисті за Ю. М. Карауловим

Нарешті, об'єктом і предметом лінгвоперсонології як уже сформованої науки В. П. Нерознак [Нерознак 1996] називає

«власне-людську мовну особистість», а вивчення універсальної «багато-людської» мовної особистості відносить до лінгвокультурології. Ці дві галузі знань можна протиставити за основною таксономічною одиницею: у лінгвоперсонології нею є ідіолект (мова і мовлення індивідуума), у лінгвокультурології – полілект (національна мова як сукупність ідіолектів).

2000-ні роки. До початку нового століття в лінгвоперсонології сформувався власний науковий статус, було чітко окреслено основний об'єкт вивчення – мовна особистість, а також виділилося кілька відмінних *підходів* до його аналізу. Зокрема, доцільно розмежувати такі з них:

1) на підставі виділення іпостасей існування людини [Кочеткова 2002; Сиротинина 1996]:

а) *біологічний підхід* – вивчає залежність мовлення людини від її фізіологічних характеристик, статі, віку, інтелектуальних особливостей;

б) *психологічний підхід* – розглядає вплив на мовлення особистості психологічного типу та психологічного стану;

в) *соціальний підхід* – аналізує належність до етносу, соціальної верстви або групи, спектр соціальних ролей, професій;

г) *особистісний підхід* – орієнтується на врахування чинників та умов формування особистості;

2) на підставі розмежування різних реалізації мовленнєвої здатності [Пузырев 1997] мовну особистість вивчають на рівні:

а) *мислення* – психологічні основи типів особистості, ментально-етнічна картина світу, характеристика конкретних особистостей як носіїв менталітету, опис різних типів мислення;

б) *мови* – мовні передумови формування мовної особистості, типи та види, мовні засоби вираження різних типів

мислення, характеристика конкурентних мовних особистостей щодо мовної компетенції;

в) *мовлення* – мовленнєві параметри різних типів мовної особистості, ідентифікація особистості за мовленням, мовленнєві передумови її становлення, мовленнєві портрети, мовленнєві прояви ідіостилу;

г) *комунікації*;

3) з погляду часового охоплення життя індивіда:

а) *синхронний* – розглядає конкретну мовну особистість на одному з етапів її існування;

б) *діахронний* – вивчає мовну особистість упродовж цілого її життя;

4) з погляду незмінності об'єкта вивчення:

а) *статичний* – вивчає мовну особистість як сформований об'єкт;

б) *динамічний* – передбачає розгляд мови як середовища існування людини, з яким вона активно взаємодіє і над яким постійно працює, формує його;

5) зі структурно-функційного погляду [Оленів 2006]:

а) *структурний підхід* – прагне відповісти на питання «Як влаштована мовна особистість?»;

б) *комунікативний підхід* – відповісти на питання «Як протікає комунікативна діяльність мовної особистості?» і розкрити чинники, що впливають на спілкування;

в) *стратегічний підхід* – відповісти на питання «Як протікає розумова діяльність мовної особистості?» і показати способи її внутрішнього функціонування;

б) з мовно-стильового погляду:

а) *лінгвістичний підхід* – описує мовну особистість як конкретного індивіда або соціально-професійний тип мовця і має результатом модель індивідуальної або соціальної мови;

б) *філологічний підхід* – розглядає мовну особистість як культурно-історичний тип і має результатом модель стилю мовця або соціально-нормативного стилю.

У межах аналізованого періоду поняття мовної особистості стало об'єктом також суміжних мовознавчих дисциплін, що дає підстави говорити про різні *аспекти* його вивчення. Зокрема, можна виділити:

1) *власне лінгвоперсонологійний аспект*: спрямований на системну реконструкцію конкретної мовної особистості відповідно до моделі її структури та уявлень про домінантні характеристики;

2) *психолінгвістичний аспект*: у психології розроблено чимало класифікацій характерів – від античної моделі темпераментів до теорії акцентованих особистостей; водночас кожен з типів характерів так чи інакше виявляється в комунікації, тобто його можна досліджувати з лінгвістичних позицій; іншими словами, аналіз мовної особистості спирається на думку, що між психологічними характеристиками людини та своєрідністю її мовленнєвої поведінки є кореляція;

3) *когнітивний аспект*: охоплює вивчення тезаурусу, концептосфери, прецедентних текстів, частотних характеристик лексикону людини й і загалом спрямований на відтворення мовної картини світу особистості та її ціннісних орієнтирів;

4) *соціолінгвістичний аспект*: маються на увазі виділені й описані в соціології та соціолінгвістиці мовні індикатори певних суспільних груп – від індикаторів соціальної ідентичності в малих групах (родина, шкільний клас, виробничий колектив) до індикаторів комунікативної поведінки великих груп (мовлення молоді, гендерна характеристика мовлення, мовні індикатори людей з низьким освітнім цензом

тощо), у цьому аспекті загалом вивчають вплив оточення на мовлення людини;

5) *стилістичний, або лінгвостилістичний аспект*: охоплює вивчення ідіостилю автора художнього або публіцистичного твору, тобто мовних одиниць чи конструкцій, яким він віддає перевагу з усього мовного інструментарію;

6) *культурологічний, або лінгвокультурологічний аспект*: зорієнтований на моделювання лінгвокультурних типажів – узагальнених відомих представників певних груп суспільства, поведінка яких втілює в собі норми лінгвокультури загалом і впливає на поведінку всіх представників суспільства, наприклад, «науковий наставник», «інтелігент – мешканець Кам'янець-Подільського» «американський адвокат», «англійський джентльмен» тощо), охоплює вивчення національно-культурних особливостей мовної особистості;

7) *прагмалінгвістичний аналіз мовної особистості*, в основі якого лежить виділення типів комунікативної тональності, характерної для того чи іншого дискурсу. Під комунікативною тональністю мають на увазі емоційно-стильовий формат спілкування, що виникає в процесі взаємовпливу комунікантів і визначає їхні інтенції і вибір різних засобів спілкування; у цьому аспекті вивчають мовленнєву поведінку, її стереотипи, комунікативні стратегії й тактики мовної особистості, аналіз креативної та стандартної мовної свідомості;

8) *лексикографічний аспект*: передбачає словникову параметризацію ідіолекту мовної особистості, тобто створення словників письменників, політиків, як тлумачних, так і словників фразеологізмів, синонімів, неологізмів тощо;

9) *лінгвориторичний аспект*: зосереджений на аналізі рівня володіння індивіда мовою, а саме засвоєння норм

літературної мови, риторичних засобів та прийомів, рівень мовленнєвої культури;

10) *лінгводидактичний аспект*: спрямований на розгляд формування мовної особистості у процесі вивчення рідної мови та іноземних мов;

11) *історичний аспект*: пов'язаний з проникненням лінгвоперсонології в історичний напрям вивчення мови; у його межах об'єктом вивчення стають конкретні історичні особи;

12) *графологічний аспект*: зорієнтований на вивчення зв'язку між іманентними характеристиками мовної особистості та її почерку.

Отже, становлення лінгвоперсонології як окремої науки остаточно завершилося на початку 2000-х років, і сьогодні триває її активний розвиток у різних напрямках, зокрема із застосуванням методів машинного навчання.

Література

Балли 2009: Балли Ш. Язык и жизнь / пер. с фр. Москва : Едиториал УРСС. 2009. 230 с.

Бевзенко 1989: Бевзенко С. П. Шевченківська лексикографія. *Т. Г. Шевченко і загальнолюдські ідеали* : тези доп. та повідом. на обл. міжвуз. наук.-теорет. конф., присвяченій 175-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка (19-21 квітня 1989 р.). 1989. Ч. II

Бенвенист 1974: Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва : Прогресс. 1974. 447 с.

Богин 1980: Богин И. Г. Современная лингводидактика Калининград. 1980. 60 с.

Богин 1984: Богин И. Г. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов: автореф. дис. ... д-ра филол. наук. Ленинград. 1984. 31 с.

Бодуэн 1963: Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию: в 2 т. Т. 2. Москва : Изд-во АН СССР. 1963.

Будагов 1967: Будагов Р. А. Литературные языки и языковые стили. Москва : Высшая школа. 1967. 375 с.

Будагов 1976: Будагов Р. А. Человек и его язык. Москва : Изд-во МГУ. 1976. 430 с.

Вайсгербер 2004: Вайсгербер Й. Л. Родной язык и формирование духа. Москва : Едиториал УРСС. 2004. 232 с.

Виноградов 1980: Виноградов В. В. Избранные труды: О языке художественной прозы. Москва : Наука. 1980. 360 с.

Гумбольдт 1984: Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. Москва : Прогресс. 1984. 397 с.

Загнітко 2017: Загнітко А. П. Теорія лінгвоперсонології. Вінниця : Нілан-Лтд. 2017. 136 с.

Карасик 2000: Карасик В. И. Аспекты языковой личности. *Проблемы речевой коммуникации*. 2000. С. 96–105.

Караулов 1987: Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. 1987. 262 с.

Кочеткова 2002: Кочеткова Т. Русская языковая личность как объект изучения современной лингвистики. *Лингвориторическая парадигма теоретические и прикладные аспекты*. 2002. № 1. С. 95–100.

Кубрякова 1995: Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа). *Язык и наука конца XX века*. Москва : Изд. центр РГГУ. 1995. С. 144–238.

Лакруа 2004: Лакруа Ж. Избранное. Персонализм. Москва : РОССПЭН. 2004. 608 с.

Мунье 1994: Мунье Э. Что такое персонализм? Москва : Издательство гуманитарной литературы. 1994. 128 с.

Неверов 1982: Неверов С. В. Общественно-языковая практика современной Японии. Москва : Наука. 1982. 149 с.

Нерознак 1996: Нерознак В. П. Лингвистическая персонология: к определению статуса дисциплины. *Сб. науч. тр. МГЛУ*. Вып. 426. Язык. Поэтика. Перевод. 1996. № 426. С. 112–116.

Оленёв 2006: Оленёв С. В. Динамическое моделирование русской языковой личности : дис. ... канд. филол. наук. 2006. 270 с.

Остгоф, Бругман 1964: Остгоф Г., Бругман К. Предисловие к книге «Морфологические исследования в области индоевропейских языков» // Звегинцев В. А. История языкознания XIX – XX веков в очерках и извлечениях. Ч. 1. 1964. С. 187–198.

Пауль 1960: Пауль Г. Принципы истории языка. Москва : Иностранная литература. 1960. 500 с.

Потебня 1999: Потебня А. А. Полное собрание трудов: мысль и язык. Москва : Изд-во «Лабиринт». 1999. 300 с.

Пузырев 1997: Пузырев А. В. Многослойность языковой личности. *Языковая личность: проблемы обозначения и понимания*. 1997. С. 113–114.

Рикёр 2002: Рикёр П. *Конфликт интерпретаций: очерки о герменевтике*. Москва : КАНОН-пресс-Ц. 2002. 623 с.

Сепир 1993: Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва : Прогресс. 1993. 655 с.

Сиротинина 1996: Сиротинина О. Б. Человек и его язык. *Вопросы стилистики*. 1996. № 26. С. 7–12.

Соссюр 1977: Соссюр Ф. Труды по языкознанию. Москва : Прогресс. 1977. 696 с.

Трубецкой 1927: Трубецкой Н. С. К проблеме русского самопознания. *Собр. ст.* Париж: Евразийское книгоизд-во. 1927. 94 с.

Штейнталь 1964: Штейнталь Г. Грамматика, логика и психология (их принципы и их взаимоотношения). *История языкознания XIX – XX веков в очерках и извлечениях.* Ч. 1. Москва: Просвещение. 1964. С. 127–135.

Costa, McCrae 1985: Costa P. T., McCrae R. R. The NEO personality inventory.

Goldberg 1981: Goldberg L.R. Language and individual differences: The search for universals in personality lexicons. *Rev. Personal. Soc. Psychol.* 1981. Т. 2. № 1. С. 141–165.

Murray 1938: Murray H. A. Explorations in Personality. New York: Oxford University Press. 1938.

Sapir 1927: Sapir E. Speech as a personality trait. *Am. J. Sociol.* 1927. № 32. С. 892–905.